

NICULAE GHERAN

Sertar

memorialistică

CORECTBooks

NICULAE GHERAN

SERTAR

evocări și documente

Editura Virtual

2011

ISBN(e): 978-606-599-721-9

Avertisment

Acest volum digital este prevăzut cu sisteme de siguranță anti-piratare. Multiplicarea textului sub orice formă, este sancționată conform legilor penale în vigoare.

Cuprins

CUVÂNT ÎNAINTE.....	1
I. REBRENIANA	4
DE LA O ÎNTREBARE LA ALTA.....	4
OFIȚER ȘI DEȚINUT.....	8
ALUNGAT DIN S.S.R.	14
TREI ACTE DE SĂRĂCIE ȘI UN DECRET REGAL.....	23
RECURS ÎN ANULARE.....	28
„PĂSTREAZĂ COPIA ȘI NU UITA ORIGINALUL!”.....	36
„DE LA 14 ANI NU V-AM STAT PE CAP”	38
DUMNEZEU SĂ-I IERTE!	41
ÎNTRE REALITATE ȘI FICȚIUNE.....	46
ÎNTRE STIMĂ ȘI TEAMĂ.....	51
CU SADOVEANU DUPĂ ION.....	55
CU ARGHEZI ÎNTRE POEZIE ȘI PROZĂ	59
PANA LA DUMNEZEU TE MĂNÂNCĂ SFINȚII.....	64
RĂZBUNAREA SĂRACULUI.....	69
CAMIL PETRESCU LA ÎNCEPUT DE DRUM	73
CAMIL PETRESCU: O SĂ MĂ LAS PĂGUBAȘ”	81
DIVANUL MEȘTERILOR ȘI CĂRTURARILOR DE LA HANU ANCUȚEI.....	86
COPIII – TOIAGUL BĂTRÂNEȚILOR.....	89
ÎN CAUTAREA TIMPULUI PIERDUT.....	93
SIMPLE COINCIDENȚE?.....	102
AFACERI ÎN PIERDERE	106
PĂSTOREL „TREAZ ȘI BINE DISPUS”	111
A FOST REBREANU ANTISEMIT?.....	115
AMURG ÎN SEPTEMBRIE.....	126
DE VORBĂ CU UN DISPĂRUT	132
GLANETAȘII PRINTRE NOI.....	137

ÎN JURUL UNUI PSEUDONIM	142
„CEA MAI SĂRACĂ FEMEIE”	147
„ORA ÎNCHIDERII, TOVARĂȘI, FACEM BONIERELE!”	152
II. DE IERI ȘI DE AZI	157
CÂINELE SOLDATULUI	157
ÎNCÂLCITE SUNT CĂRĂRILE TALE, DOAMNE!.....	164
DE LA CAROL AL II-LEA LA CONSTANȚA CRĂCIUN	166
ARGHEZI – IEȘIREA DIN TUNEL	171
UITAT ÎN PLOAIE	176
FURIA CHIOARĂ A VANITĂȚII	179
JURĂMÂNT ȘI DEMNITATE.....	187
PERPESSICIUS LA CAPĂT DE DRUM	192
MIHAI ANTONESCU ȘI „ILEGALIȘTII”	197
PE CAI ȘI SUB COPITELE CAILOR	201
CULISE LITERARE	206
PORTRETE ȘI MODELE.....	210
UN MARE OSTAȘ AL CĂRȚII, SOCIALIST-CAPITALIST	215
PE URMELE CIOCANULUI FĂRĂ STĂPÂN	221
DE LA ANNA LA CAIAFA	225
DESPRE UN CONFRATE ȘI-O BREASLĂ UITATĂ DE DUMNEZEU.....	229
FRAȚILOR, MAI AVEM O ȘANSĂ.....	234
DE LA GARĂ LA CIMITIR.....	242
POPAS PRINTRE PRELAȚI SI NAUFRAGIAȚI.....	246
5 770 DE CĂRȚI ÎNTR-O CARTE	252
DE LA ECATERINA ANDRONESCU LA MIRCEA MALIȚA, COLȚ CU SPIRU HARET	257
NEPĂSARE ȘI IMPOLITEȚE	262
NOAPTE ALBASTRĂ.....	266
MEȘTERI SI CÂRPACI SAU MERGE Ș-AȘA!	271
SFÂNTUL NICOLAE	276
ÎNTRE POLITICĂ ȘI LITERATURĂ.....	278

IERI ȘI AZI, PE MALURILE DÂMBOVIȚEI.....	283
BARONEASA, CARTEA ȘI GROPARII.....	289
PORNIND DE LA FILOZOFIE, PE CAI ȘI GLOABE.....	294
ÎN JURUL UNEI SCRISORI.....	299
UN RĂSPUNS ÎNTÂRZIAT.....	306
PRIORITĂȚI ȘI AMĂRĂCIUNI.....	312
SCRISOARE-DESCHISA CĂTRE DL. RĂZVAN THEODORESCU, MINISTRUL CULTURII ȘI AL CULTELOR.....	317
III. ADDENDA.....	321
UNDE NE SUNT TERORIȘTII?.....	321
ȘLEPĂRUL.....	323

CUVÂNT ÎNAINTE

Deunăzi, cu ocazia prezentării unei noi colecții a Institutului Cultural Român, dl. Nicolae Manolescu mi-a adus sângele-n obraz, întrebându-mă: „Unde e cartea?” Cum cu decenii în urmă făcuse imprudența să mă recomande, cu regretatul Alexandru Piru, pentru primirea în Uniunea Scriitorilor, am crezut că mă dojenește din pricina neîncheierii tripticului biografic Rebreanu, din care ultimul volum, *Glorie și amurg*, n-a apărut nici până azi. Sau, cine știe, pentru obligația morală de a oferi un studiu de sinteză consacrat aceluiași romancier, acum, când seria de opere complete este ca și încheiată. Spre norocul meu, era vorba de un volum de evocări și documente, foiletoane risipite în paginile „Adevărului literar și artistic”, pe parcursul ultimilor doi ani. Aș minți să spun că nu mi-a făcut plăcere să-l aud rostind vorbe frumoase despre activitatea mea de editor, dar și despre ce mai forfecasem pe de lături — vorba lui Mateiu Caragiale.

Nu cochetez defel cu modestia, dar, dorindu-mi o carte, am fugit de volumele cu texte adunate din ziare. De-aș fi gândit altfel, de mult aș fi măcinat aparatul de „note, comentarii și variante” ce însoțește ediția critică știută, înghesuind miile de pagini într-o serie distinctă — să-i zicem „Rebreniana” —, căreia să-i fi alăturat diversele prefețe și eseuri de aceeași factură. Unde mai pui că sumarul acestor volume ar fi avut avantajul rânduiri cronologice, rod al unui studiu sistematic, opus editărilor de tip „melange”. Deformare profesională a omului crescut în redacția unor edituri, prin forța împrejurărilor mai aproape de cărți decât de articole, socotite că au o soartă efemeră. Da și nu — dacă ne gândim la bibliografia unor Călinescu, Pompiliu Constantinescu sau Perpessicius. Primul a scris enorm, frecventând numeroase publicații, dar nu s-a grăbit să-și adune scrierile în volume, lăsându-le pe seama viitoarelor sinteze. Și bine a făcut, deoarece, de se va încumeta vreodată cineva să publice variante la voluminoasa *Istorie a literaturii române de la origini până în prezent*, ar trebui să-i dubleze numărul de pagini. În schimb, ceilalți critici n-au ignorat rostul culegerilor de articole, veghind, totuși, la profilul lor tematic și, implicit, la profitul cititorului, interesat să cunoască mai bine o epocă, un curent etc.

Concomitent, a existat și o inflație în materie. Nu întotdeauna din pricina unei sărăcii bibliografice, ci a orgoliului unor autori de a fi prezenți pe standurile librăriilor, la care, în unele cazuri, s-au adăugat și alte nevoi. Cu umor, regretatul meu profesor Alexandru Piru îmi spunea în anii tulburi: „Scriind, trebuie să iei patru blăni de pe o oaie: la început, pagina trebuie citită la radio; apoi o publici într-un ziar sau o revistă; pasul următor este includerea într-un volum de studii și articole, după care, la urmă, o filtrezi într-o carte de sinteză”.

La fel de adevărat este că nu toți autorii au trecut peste a patra barieră, adevărat doctorat editorial. Mă refer, în primul rând, la confrății care și-au ales ca profesie de bază gazetăria.

Am simțit nevoia acestor cuvinte pentru a mă dumeri înainte de toate pe mine, obișnuit, ani în

șir, cu salopeta editorului, atent de regulă la slovele altora, nicidecum la ale sale. Din acest punct de vedere, apariția cărții de față poate fi considerată un accident în propria-mi activitate. În bună măsură, vina îi aparține confratelui Constantin Stănescu, de la „Adevărul literar și artistic”.

Îngrijorat că puținele ediții critice apar în tiraje de familie, am vrut să se știe că încredințasem tiparului un nou volum în seria de *Opere* — Rebreanu, încumetându-mă să mă aventurez în maldărul de documente, corespondență risipită care încotro. Cum aproape 400 de epistole țineau strict de universul familial al scriitorului, văzut în halat și papuci, mi s-a părut că ar fi un bun prilej de a restabili unele adevăruri din propria lui casă, mai ales că acum puneam în circulație multe însemnări ce nu fuseseră încă date publicității. Bașca descoperirea unui lot extrem de important din răvașele doamnei Fanny Rebreanu, făcute „pierdute” cândva la Biblioteca Academiei Române și repuse în circulație post-mortem. Material istoriografie extrem de incitant, dar condamnat să aibă soarta „Curierului adventist”, de care mai nimeni nu știe nimic. La fel ca și de sentințele șugubețe date de diversele tribunale ce s-au pronunțat în conflictele Rebrenilor, de-o parte și de alta a Carpaților, având ca mobil averea romancierului, cândva cel mai sărac pământean.

În acest context am găsit cu cale să public un fragment din prefața volumului, cu un titlu provocator: *Rebreanu — recurs în anulare*. Știind că din tirajul celor câteva sute de exemplare ale seriei *Opere* nu va ajunge nici măcar o singură carte în toate orașele țării, mi-am zis că o revistă literară cu o circulație mai bună îmi poate fi de folos.

Spre satisfacția mea, ecourile aveau să-mi încurajeze tentația de a face cunoscute și alte episoade din viața aceluiași uriaș, cu atât mai mult cu cât contactele lui literare cu numeroși confrăți de generație — precum Arghezi, Lovinescu, Camil Petrescu, Mihail Sadoveanu, Păstorel Teodoreanu și alții — prezentau un interes deosebit.

Încurajat de același confrate, am trecut granița domeniului rebrenian, pășind pe teritoriul amintirilor personale, adunate pe parcursul zecilor de ani petrecuți în marea ogradă editorială, înrudită prin înaltele ei credințe cu sfânta biserică, dar și cu noblețea ospiciului, datorată „frumoșilor nebuni”. Cum pofta vine mâncând, n-am rezistat ispitei de a polemiza cu câțiva sus-puși ai contemporaneității noastre, contând juvenil pe umorul lor. Prețuindu-i — unde a fost cazul — pentru ce lăsaseră în urmă, speram să realizeze situația hazoasă în care se aflau în noua lor ipostază de înalți funcționari de stat, când, cu voia sau fără voia lor, preluaseră o administrație bolnavă, rezistentă ca dracu’ la înnoiri. Rezultatul? Mi-am sporit peste noapte numărul „prienilor”, dar și simpatia multor confrăți.

Rigorile rubricii încredințate de revistă au vizat de regulă spațiul foiletoanelor trimise în tipar și mai puțin orizontul lor tematic, mai toate având un filon documentar menit să spulbere subiectivismul evocărilor de mântuială. Bune și rele, n-au candidat niciodată în mintea mea pentru alcătuirea unei cărți, fapt ce explică de ce „la spartul târgului” am lăsat altora grija înșiruirii lor într-un posibil sumar.

Este meritul (sau păcatul) lui Augustin Buzura de a-mi fi propus, încă din vara anului 2003,

să adun într-o carte această publicistică aleatorie, crezând mai mult decât mine în utilitatea ei. Îi mulțumesc, împovărându-l totodată și cu eventualele reproșuri ale unor „amici”, tentați dintotdeauna să înlocuiască botezul unei cărți cu o slujbă de înmormântare.

Și într-un caz, și într-altul, nevoia spovedaniilor mi-a rămas aproape de suflet, datorită, în primul rând, imensului depozit de documente din arhiva Rebreanu, încă nevalorificat. Mă refer la miile de scrisori ce i-au fost adresate pe parcursul anilor de confrății săi — de artiști, în genere — , de oamenii politici ai vremii, întregul fond epistolar introducându-ne în culisele mișcării culturale interbelice mai abilitat decât o uscată istorie. Pe de altă parte, eliberarea de rigorile cercetării documentare, resimțite crunt pe șantierul ediției critice Rebreanu, mă fascinează din ce în ce mai mult, obișnuindu-mă cu noima unui volum de amintiri, „de vorbă cu mine însumi”, convins că multe din întrebările zilelor trecute sunt și ale celei de azi, dar mai ales de mâine.

Totul depinde de Timp, marele nostru prieten și totodată dușman.

I. REBRENIANA

DE LA O ÎNTREBARE LA ALTA

Lui Niculiță

— Am invitat la această masă rotundă pe cei mai buni elevi din județ — aveam să aud nu o dată câțiva directori de liceu din Aiud, Bistrița sau Comănești, cu prilejul manifestărilor organizate în cadrul unor „zile”, „simpozioane” sau „saloane Rebreanu”, cu participarea câtorva distinși confrăți, majoritatea autori de monografii închinată romancierului. De fiecare dată, întâlniri cu olimpici, cu „cei mai buni”, deși — nu-mi ascund curiozitatea — aș fi dorit să mă aflu față-n față și cu cei mai răi. Fie și pentru că mai „rău”, mai răzvrătit decât mine, nu știu să fi fost cândva vreun școlar, nu prin neputința de a învăța — în afară de matematică, fizică și chimie, de-a dreptul otrăvite —, ci prin nesfârșitele pozne pe care le puneam la cale. Datorită lor am fost revendicat, concomitent, de trei promoții de elevi ce nu se cunoșteau între ei, fiindu-le numitor comun, la un liceu de seamă precum Cantemir Vodă, dar și la suratele lui sărace, Prințul Carol și, mai ales, Constantin Brâncoveanu — unde, în loc de șapcă, domnii elevi de curs superior aveau voie să poarte pălărie — popas vremelnic, înainte de a lua calea exilului, examenelor „în particular”.

Un exeget serios al unui mare scriitor, artist, al unui om de știință sau conducător de stat deosebit, trebuie să-i cunoască într-atât meandrele vieții, încât și noaptea, trezit din somn, să răspundă fără greș la orice întrebare referitoare la biografia lui. Măcar atât, dacă nu și mai mult. Din această pricină, nu mi s-a părut dificil să răspund la întrebările ce mi s-au pus la diferite mese rotunde sau pătrate, chiar și atunci când, îndărătul lor, se afla un întreg labirint. Ca la biliard: lovești într-o bilă, cu gândul de a clinti pe celelalte.

Și, totuși, la Comănești, o întrebare a unui elev m-a lăsat mut:

— Domnule Gheran, de-ar fi să vă întâlniți pe cealaltă lume cu Rebreanu, ce l-ați întreba?

Efectiv, întrebarea m-a scos din pantofi, lăsându-mă desculț pe Câmpiile Elizee. Teren absolut necunoscut, cu nedumeriri la tot pasul. Mai întâi și-ntâi, dacă acolo ne păstrăm vârsta, ca să știu cum mă adresez Maestrului, dacă nu cumva, la Judecata de Apoi, n-a fost condamnat la veșnică tinerețe, obligându-l, indirect, să-mi respecte etatea. Dar asta nu cred că se poate, că ar fi vai și amar de bieții soldați, căzuți pe front în floarea vârstei, să se pomenească, tocmai când le este mai bine, cu babornite credincioase, cândva foste neveste, venite în Cer pentru reîntregirea familiei. Ca să nu spun că habar n-am ce se întâmplă cu bărbații care au avut parte de mai multe soții și de adjuncțele lor — nelegitimate la primărie, dar încoronate-n suflet —, amintindu-ne mai totdeauna de opțiunea lui Păstorel: „Prefer vițel la poarta nouă/Decât un bou la poarta veche”. Să ni se dea chiar toate în inventar?

Au trecut de-atunci ani buni și, între timp, D.R. Popescu — poate cel mai apropiat scriitor, prin destin, de Liviu Rebreanu — a aruncat o punte între mine și autorul lui *Ion*, anticipând posibile comunicări. Cu voia domniilor voastre, îmi îngădui să citesc un fragment din cartea lui de eseuri, intitulată *Dudul lui Shakespeare*:

«De mult vreau să scriu o piesă despre moartea lui Liviu Rebreanu. Prologul ar începe într-un apus de soare, pe o gură de rai. La Valea Mare. În septembrie, 1944. Am asista la o accelerare a istoriei, la dese opriri ale istoriei, la repetate întoarceri ale istoriei în trecut... Rebreanu, într-o răscruce, ar aștepta — fumând, desigur! — convoiul mortuar ce l-ar aduce spre cimitir, în sicriu, pe chiar Liviu Rebreanu... Cum nimeni nu poate cunoaște totul despre autorul Răscoalei (în afară de Niculae Gheran!), se-nțelege că personajele mele ar avea alura unor ficțiuni ale adevărului!... Cu o precizare: ficțiuni în montajul adevărului!... Căci personajele prezentate în piesă păstrează numele lor adevărate — faptele lor și scrierile lor!

REBREANU: Eu n-am voie să spun că am... apus. Un mort nu poate vorbi decât într-o scriere... nerealistă. Sau în Hamlet, în Perșii... Eu am scris... altfel!

GHERAN (din culise): Se știe!

REBREANU: În jurnalul meu, totul este... precis! „Azi a început războiul între Germania și Polonia. Mihai culege fructe. Tereza calcă.

1 sept. 1939.” Deci nu pot spune c-am... apus ca o stea... singură și hulită, că la nunta mea cosmică etc., etc. Surzând. De fapt, se zice c-am murit de trei ori! Întrebați-l pe Gheran!

GHERAN (din culise): Trei feluri de a muri, adică trei versiuni...

REBREANU: Prima dată... m-au omorât rușii! A doua oară, m-am sinucis. A treia oară am murit din cauza unei străvechi boli pulmonare.

GHERAN (din culise): Erați un fumător pățimaș! Și cafegiu, nu?...

REBREANU: Gherane, ești cu vreo tânără actriță? Ieși la rampă, dragul meu! (*liniște*) Curios e... că tocmai când se petrec evenimente mari, nu-ți vine să notezi nimic în așa-zisul jurnal intim. De peste doi ani, deși am fost de atâtea ori pe aici...»

Și-așa mai departe, episodul terminându-se cu o lungă tiradă a aceluiași „Gheran” războindu-se cu N. Carandino, Miron Radu Paraschivescu, Ion Călugăru, Ion Caraion — care s-au întrecut să fie primii în suduirea mortului — chemați la rampă și alungați din scenă de umbra mea. (V. op. cit., p. 37-40.)

La început, am crezut că D.R. e pus pe fapte bune. După ce, cu vreo trei decenii în urmă, îmi solicitase o colaborare clujeană la „Tribuna” — luată în serios de mine — s-o fi mirat că, ulterior, la București nu i-am bătut la ușă să-i cer ceva, că nu m-am numărat printre confracții ce-l „agrăiau” pentru parale, pașapoarte, intervenții la poliție și spitale, pentru vreo facere de bine și slăvire de mamă. Neputând să răspundă la epistolele mele adresate mai-marilor puterii, la fel de înțelepți ca

Caramitru în valorificarea patrimoniului literar, s-o fi gândit să împuște doi iepuri dintr-un foc: scrierea unei piese ca lumea despre Rebreanu și, implicit, distribuirea mea într-un rol gras, croit pe măsură și bine plătit, acceptat de orice regizor, dispus să se lege la cap când nu-l doare. Numai că repede am intrat în panică: cine-l va interpreta pe Rebreanu? Căci nu-i treabă ușoară, mai ales când, din start, dramaturgul își propune ca personajele lui să fie ficțiuni ale adevărului, proiectate restrictiv ca „ficțiuni în montajul adevărului”.

Hait! — mi-am zis — a pus ochii pe Dinu Săraru, ș-așa gelos că predecesorul său, Fănuș, a fost ditamai polcovnic într-un film, pe care însuși mareșalul Malinovski — de ar mai fi trăit — l-ar fi ridicat pe protagonist la gradul de general, văzându-l cum se mișcă și glăsuiește în *Crucea de piatră* —, acum de două ori sfințită, grație armatei sovietice. Nu este exclus ca Dere să fi avut în vedere că bunul său confrate se simte bine în fotoliul de director general al Teatrului Național, ocupat cândva de Rebreanu, că și el, scriind, s-a ocupat de *Niște țărani*, de frecventarea unei cronici teatrale sau a unui secretariat redacțional. Numai că, dragă Dere, crede-mă, de te-ai gândit cumva la o atare distribuție, ea nu este, totuși, cea mai potrivită. Admițând că Săraru ar accepta rolul, nu trebuie să uiți că, în peregrinările lui mentale, nu se va opri nicicând la Valea Mare, continuându-și drumul, pe aceeași șosea, până la Slătioara, văzută ca centru al universului. Poate că și este, numai că pentru reușita piesei tale va trebui să te gândești ori la Rebengiuc, ori la Repan. Fie și pentru că vorbesc mai rar, lăsând acțiunea să se desfășoare în trei acte, nu comprimată într-unui singur, cu trei tablouri. Ca să nu spun nimic despre prestanță, de mișcarea lor scenică, mai puțin zgomotoasă, amintind sobrietatea modelului, academică prin excelență.

Și iată cum, încurajat de dialogul ficțional propus de dramaturg, m-am apropiat de întrebarea pe care i-aș pune-o Maestrului. Ușor nu e, deoarece o asemenea îndrăzneală o cam ai în vecinătatea unui pahar, la o libație, iar Rebreanu nu stima defel un atare stimul de fortificare lăuntrică, psihofizică. Ca și cum n-ar fi coborât din Ardeal, îl lăsa la ospete pe Sorbul, bunul lui cumnat, să preia și obligațiile lui bahice, ca să nu mai amintesc altele mai delicate, unde dramaturgul nostru opera cu insistență. Și-apoi ce ne face să credem că pe cealaltă lume nu se bea decât sirop, că nu te vezi uneori obligat să sari gardul în împărăția lui Scaraoțchi, pentru o nenorocită de vodcă, deoarece coniacul și șampania se beau doar de la Bonaparte în sus, de oful Waterloo-ului, iar whisky numai cu aprobarea paralicului de Roosevelt, care ne-a vândut din cărucior la Ialta, spre bucuria de azi a tovarășilor Smirnov și Voronin.

Dar mă depărtez prea mult de interlocutorul meu, în loc să mi-l apropii. Poate tot Dere m-ar ajuta, dacă la răscrucea unde m-a plantat în piesă, în afară de Caraion, Carandino și Călugăru, ar face să treacă și câteva din divele Naționalului — Dumnezeu să le ierte, că are ce ierta —, pentru a nu aminti admiratoarele care, după cum ne arată scrisorile din depozitele BAR, i s-au oferit pe tavă, gata dezbrăcate, în contul unei vieți anterioare, când s-ar fi aflat împreună. Mai ales dacă în cortegiul

făcătoarelor de minuni le-am vedea și pe modestele actrițe Puia Ionescu sau Titi Moskovski, din pricina cărora doamna Fanny a avut multe insomnii, fiind nevoită să-și sacrifice o umbreluță în capul uneia dintre ele — după cum, parcă, am mai scris cândva.

Și uite-așa, din vorbă-n vorbă, am pălăvrăgi cu folos. Tema? Eternul feminin. Numai că aș avea nevoie de o bibliotecă. Nu se poate ca în Cer să nu se afle așa ceva, măcar pe lângă tribunalul Judecății de Apoi, deoarece, altminteri, toți care ne-au scurtat viața cu lectura maculaturii lor ar fi condamnați doar pentru neglijență-n serviciu, nicidecum pentru tentativă de omor. Aș căuta, de pildă, opul în care am inclus mărturisirea (interviul?) potrivit căreia femeia blondă este hărăzită a fi mai sensibilă, mai aptă, în toate privințele, decât semenele ei. Foarte ciudat, atâta timp cât — după cât îmi amintesc — Florica din *Ion* sau Nadina din *Răscoala* — ambele valută forte în proza scriitorului — nu erau blonde. Să înțelegem că, de n-ar fi avut parte de o brunetă, gusturile romancierului ar fi fost tocmai inverse? Oricum, orice apreciere este rodul unor comparații, ceea ce, logic, m-ar obliga să-i atribui scriitorului o experiență în materie, chiar dacă nu s-ar situa la nivelul atins de un Camil Petrescu, Ionel Teodoreanu sau de „frumoșii nebuni ai marilor orașe”. Nu există însă urme. Dar asta nu spune nimic, deoarece mușenia poate fi, deopotrivă, modul de manifestare al unui om ce nu este în stare să lege două cuvinte, dar și al celui convins că „tăcerea-i de aur”, doctor docent în arta discreției desăvârșite, expert de înaltă clasă, nicidecum ageamiu.

Așa că m-am hotărât, brusc, să-l întreb direct pe Rebreanu, fără ocolișuri:

— Maestre, ați fost sau nu ușă de biserică la viața dumneavoastră? Dacă vă împiedică ceva, dați-mi măcar de înțeles. Altminteri, vom continua să legănăm copilul mort și în cealaltă viață de apoi, că și de rai ne vom sătura odată ș-odată.

— Dar de ce te interesează treaba asta?

— Pe mine mai puțin, dar pe D.R. Popescu mai mult, de când scrie piesa de teatru amintită.

— Lasă-l în pace. Știe să se descurce și singur. Doar spuneai că avem destule afinități... Face el ce face și mai aruncă o batistă pe Dunăre, să i se piardă măcar mirosul.

Am înțeles totul și ceva pe deasupra. Apoi am adormit peste un maldăr de documente, nedumerit cum se vor descurca protagoniștii la lumina rampei, acțiunea urmând să continue, poate, și în spatele cortinei, dacă Dere o va ține de vorbă, ceva mai departe, pe doamna Fanny.

După care am auzit aceeași voce:

— Și nu uita: când mai sari gardul la draci după o vodcă, ia-mi și mie un pachet de țigări.

„Adevărul literar și artistic”, XIII, nr. 700, 20 ian. 2004.

OFIȚER ȘI DEȚINUT

Stranie coincidență: dacă volumul 21 al seriei de *Opere* începea cu scrisorica lui Liviu către părinți, anunțându-i că a izbutit să treacă pragul Școlii superioare de honvezi din Sopron (1900), tomul asupra căruia sunt aplecat acum se deschide cu o epistolă din zilele ce precedă abandonarea carierei sale militare (1908). Pentru un tânăr, opt ani de rătăcire pe meleagurile cazone — începând cu viața de internat, exercițiile militare impuse de școală și sfârșind cu viața de garnizoană — înseamnă enorm. Mai ales când un banal conflict, iscat în acei ani, va avea consecințe nefaste în viața viitorului romancier.

La 22 de ani, visând să fie scriitor, proaspătul ofițer al regimentului 2 din Gyula izbutește să-și exerseze penița pe registre contabile, manevrele de toamnă ale anului 1905 aflându-l administrator de popotă. Peste mulți ani, când viața îl va elibera și de povara grijilor materiale, „Neamțu” nu se va dezbăra de vechile lui atribuții, corvoada registrelor și socotelilor la zi devenindu-i meteahnă. Făcând această afirmație, nu mă gândesc doar la caietele lui de la vie — publicate de mine împreună cu jurnalele sale (v. *Opere*, vol. 18), ci și la multele carnete cu socoteli diurne, de consemnare a stării vremii etc., etc.

Primul care s-a ocupat de anii petrecuți de băiat la Șopron și apoi la Budapesta — unde urmează doi ani Academia Militară Ludovica — a fost Constantin Ciuchindel. El a publicat documente școlare complete, putându-se astfel reconstitui pas cu pas întreaga evoluție didactică a celui cotat mai târziu ca „excelent” în toate rapoartele cazone, dar și mediul social din care se desprinsese. Numai că același cercetător ține să precizeze: „Din motive obiective, neputând cerceta unele documente și arhive din țara vecină, ultimii doi ani (1906-1908), când viitorul scriitor român a activat ca sublocotenent în regimentul nr. 2 de honvezi din orașul Gyula, au rămas necuprinși și, în consecință, neclarificați”. (Cf. „Manuscriptum”, XI, nr. 3, 1980, p. 153.) Propunându-și să completeze documentația oferită de el anterior, izbutește să clarifice mai tot ce era esențial în legătură cu școlaritatea lui Liviu, numai că nu trece pragul anului 1906, rămânând necunoscută, la data comunicării sale, cariera ofițerească dintre 1906-1908 a lui Oliver Rebrean.

Dacă acest hiatus deranja istoria literară, nu același lucru avea să se petreacă cu memorialistica, absența bazei documentare stimulând imaginația câtorva autori, uneori în virtutea unui „glas al sângelui”, dar mai ales a intereselor generate de conflicte dinlăuntrul familiei. Se pare că e un cusur de natură genetică, fuga în imaginar fiind vizibilă la Rebreni, în genere. „Primus inter pares” este însuși autorul pățaniei din Gyula, care, priponit la poliție — în urma unei cereri de extrădare a guvernului ungar —, iată ce-i scrie magistrului de la „Convorbiri critice”, protector extrem de generos, ce-l luase sub aripa lui ocrotitoare:

Iubite Domnule Dragomirescu,

Am ajuns să fiu arestat și diseară escortat la Văcărești pentru... infamiile ungurești. Pe când eram încă acasă, am scris articole politice; m-au dat în judecată, dar auzind că sunt aici și că pentru politică nu mă pot urmări s-au pus de au luat un nume fictiv, ceva Olivier Rebran, care seamănă cu al meu, și care individ, dacă există sau a existat, a comis o deturnare de fonduri în Ghiula. Acuma ca să mă poată urmări s-au pus să-mi puie în sarcina mea delictul acesta ca să mă poată recăpăta în Ungaria, unde apoi să mă condamne firește pentru agitație. Iată deci o infamie cum rar se găsește. Și autoritățile de-aici s-au executat perfect; m-a invitat la poliție, de acolo m-a adus la tribunal direct în închisoare unde am stat până după-amiazi, când judele de instrucție Slătineanu mi-a dat mandat de arestare, și în sfârșit diseară mă duce la Văcărești până mâine când se va pertracta la tribunal afacerea. Nu știu cum o să iasă lucrul, dar am căutat, cu permisiune, să vă pun în cunoștință.

Sunt zăpăcit și cât se poate de dezolat. Nici nu mai știu ce să fac.

În urma sfatului judeului eu am dat la proces-verbal că nici nu sunt din Ungaria, ci din Bucovina, născut la Câmpulung, că nici n-am umblat prin Ungaria și alde d-astea. Nu mi se pare lucru la loc, dar așa m-a sfătuit Slătineanu, subț cea mai strictă discreție, pentru că numai așa voi putea scăpa de-a nu fi escortat din țară.

Nu știu ce veți zice D-Voastră! Aș fi dorit să Vă rog să interveniți și D-Voastră, care oricum mă cunoașteți, să puneți o vorbă bună la domnii care vor fi să judece mâine după-amiazi pe la ceasurile două. Dacă ați putea face ceva v-aș rămâne recunoscător. Firește, urmând instrucția d-lui Slătineanu, ar trebui să spuneți și D-voastră că sunt bucovinean sau ceea ce veți crede de bine. D-Voastră cu cunoștințele mari ați putea să mă ajutați să scap din beleaua aceasta care îmi vine pe neașteptate și ar fi în stare să mă nenorocească pentru totdeauna.

Am tot auzit că ungurii fac așa și așa infamii, dar aceasta întrece orice închipuire.

Deci, încă o dată, Vă rog să faceți ce socotiți de bine sau ce vă stă în putință. Intervenirea Dv. cred mi-ar ajuta să scap de-aici cel puțin pentru ziua de mâine.

Cu nestrămutată dragoste,

Liviu Rebreanu

(M.L.R., Inv. 2137)

Pur și simplu, tânărul ardelean de la „Ordinea” nu știe dacă Oliver Rebreanu „există sau a existat”, dacă nu cumva e „un nume fictiv, care seamănă cu al meu”. De Gyula nu-și amintește defel, minunându-se doar până unde pot ajunge ungurii cu infamiile lor. Că, la rândul lor, aceștia n-au fost ușă de biserică e o altă poveste; nu trebuie uitat că vechiul conflict cu ofițerul de honvezi fusese de mult închis, aducerea lui în actualitate făcându-se când, într-adevăr, la București Neamțu s-a apucat să scrie despre viața românilor subjugăți din Ardeal — ca să preluăm titlul rubricii sale.

Nici peste zece zile — adresându-se aceluiași Mihail Dragomirescu — deținutul de la Văcărești

nu are de gând să se confeseze ocrotitorului său în spiritul adevărului, acuzând doar condițiile de viață insuportabile:

„Pe lângă că mi s-au umflat oasele de scândurile patului, pe lângă că îmi hăuiesc creierii de insomnia cu care trebuie să mă lupt toate nopțile de-a rândul și pe lângă că am răcit pe deplin și se prea poate să mă aleg cu o boală de piept din această glumă a ungarilor, mai e că acum nu am nici parale și chiar astăzi, miercuri, voi fi nevoit să trăiesc cu pâine și apă, și nu am nici tutun, n-am nici primenele (înot în murdărie de două săptămâni aproape), n-am nici să citesc sau să scriu ceva, n-am absolut nimic. Dacă rămân așa, nu pot decât să mă acăț de ușorul ușii sau să trântesc cu capul de un perete, căci orice este mai bine decât să rabd ce rabd.” (Cf. M.L.R., inv. 2137.)

Peste câteva luni, rămas încă între zidurile Văcăreștilor, „bucovineanul” nu-și va mai declina obârșia, încercând să-și amintească ceva mai corect de cele petrecute în garnizoana din Gyula, dar, și atunci, fantazând în fel și chip pentru a nu fi extrădat. În memoriul înaintat Consiliului de Miniștri invocă o licență în litere la Viena, o activitate gazetărească în paginile ziarului „Lupta” din Budapesta sau ale „Revistei Bistriței” — colaborări imaginare în susținerea cauzei naționale sau legături cu „Sămănătorul” lui Iorga, înainte de a fi venit în Regat, la fel de închipuite. (Cf. B.A.R., Arh. L.R., II, ms. 9.)

Aflat după gratii, Rebreanu nu știe ce să mai spună, ce să mai facă, la ce tertipuri să apeleze, cu atât mai mult cu cât unii magistrați, precum Emil Slătineanu, se dovedeau binevoitori, dar simțeau și nevoia unor probe de dezvinovățire. Singurii susținători ai deținutului erau gazda lui din Calea Griviței (subcomisarul Gavriluț, venit, la rândul-i, de pe meleaguri someșene) și Mihail Dragomirescu. (Tânără mămică, Ștefania Rădulescu își legăna atunci pruncul, fără să fi știut nimic de existența viitorului ei soț, nici măcar cum îl va chema.)

Odată cu trecerea timpului, încercând să dea acele ornicului înapoi, câțiva martori reali, dar și închipuiți, ai celor petrecute ne vor oferi imagini spălăcite. Nu mă miră că, ajuns un scriitor consacrat, autorul lui *Ion* va farda mult realitatea atunci când „amicii” săi îi vor aminti public cazierul judiciar. Mai surprins am fost când, în polemica avută cu Crainic, în 1931, va declara nonșalant despre cele petrecute după arestare:

„Prietenilor — care m-au vizitat la închisoare — le-am cerut doar atâta, să mijlocească, de se poate, să fiu extrădat cât mai curând.

N-aveam nici un motiv să mă feresc a da față cu autoritățile ungurești.” (L.R., *Un ultim răspuns*, în „Adevărul”, XLIV, nr. 14.513, 23 apr. 1931, p. 3.)

Precum Toma Necredinciosul, n-am luat în considerare, niciodată, doar afirmațiile scriitorului, simțind nevoia coroborării lor cu documente autentice de arhivă, mai ales când știam că ele există. Am pornit de fiecare dată cu ferma convingere că Rebreanu nu are nevoie de discreția mea, dar nici de improvizațiile unor „martori” ai anilor 1908-1910, date la care ei nici măcar nu erau născuți.

Și-așa se face că, prin intermediul acestora, luăm cunoștință de viața aventuroasă a lui Liviu din anii studenției budapestane, de amorurile sale buclucașe, de repetate orgii, prelungite cu jocuri de noroc în garnizoana din Gyula, de bietul învățător Vasile Rebreanu, obligat să vină de-acasă cu bani să-și salveze băiatul de pușcărie.

Nu știi de ce, mi-ar fi făcut plăcere să-l știu pe tânărul din Prislop atât de zburdalnic, înconjurat de femei și multe pahare. Mi-ar fi clintit imaginea omului crispat, curtat zadarnic de actrițe năbădăioase — care mai de care hotărâtă să facă „gestul suprem” —, a bărbatului mereu surprins, niciodată fascinat de isprăvile amoroase ale prietenului Camil Petrescu sau ale cumnatului Mihail Sorbul, maeștri în materie, până la Dumnezeu și-o palmă deasupra. Mi-ar fi plăcut, pentru că imaginea mea personală — poate nu cea mai corectă — a fost a unui soț „băgat în traistă”, putând demonstra că, mai totdeauna, inițiativa păcatului a aparținut femeilor și, de fiecare dată, fără folos.

Cum Tiberiu Rebreanu mi-a fost sufletește mai aproape decât doamna Fanny — imprudenta autoare a volumului memorialistic *Cu soțul meu*, fie doar din pricina unor măsluiri „la vedere” —, l-am întrebat cu mulți ani în urmă, în prezența mai multor confrăți veniți la Bistrița, cu prilejul unei festivități:

— De unde știți toate poveștile astea, fiindcă nici nu veniserăți pe lume când ele au avut loc; e vorba de evenimente petrecute între 1906 și 1908, iar dvs. sunteți născut în 1911!

— Știu de la mama.

Pentru domnia sa, o probă indubitabilă; pentru mine, nu. În ce mă privește, între mărturiile celor doi frați, înclin a lua în considerare spovedania romancierului din jurnalul său intim:

„În fond, eu n-am spus niciodată nimănui ce e cu trecutul meu. Nu-l cunoaște complet nimeni. Nici tatăl meu, nici rudele. Ei știu doar atâta, că am mâncat vreo mie de coroane la armată și din pricina asta a trebuit să renunț la rangul de ofițer. Fanny baremi nici atâta; nu i-am povestit niciodată trecutul acesta al meu” (19 mai 1930).

Abia după aceste confruntări și nedumeriri am pornit pe urmele dosarului de ofițer. Numai că autoritățile ungare, deși le-am indicat cu precizie locul unde se află, mi-au refuzat cererea, pe motiv că evenimentele din 1956 au dus la degradarea multor arhive. Am fost nevoit să apelez atunci la serviciile bunului confrate Domokos Samuel, profesor la Universitatea din Budapesta, știind că lui nu i se poate refuza copierea dosarului. Cum venea regulat în Ardeal să-și viziteze sora, mi-a promis că mi-l va aduce la București. Ceea ce s-a și întâmplat, numai că acum, pe neașteptate, autoritățile române erau acelea ce-mi anulau posibilitatea de a intra în posesia documentelor. Sosit în București într-o iarnă cumplită, și găzduit la Ambasada ungară, el m-a invitat să-l vizitez acolo, neriscând să meargă pe ghețuș. Toate bune, numai că o nouă dispoziție guvernamentală preciza, tocmai în acele zile, că orice discuție cu străinii va trebui s-o avem la sediul instituției unde lucrăm, ba mai mult, într-o anume cameră. Nici audiența la d-na ministru Suzana Gâdea nu m-a scutit de obligativitatea noii dispoziții.

Motiv pentru care, telefonic, m-am adresat unei doamne maior, pe o funcție ce-i depășea gradul, explicându-i rostul acestui dosar „secret” și cât de greu am ajuns la el. Atunci mi-am dat seama că un ofițer de securitate își îngăduie libertăți de decizie mai mult decât un ministru, fie el membru al conducerii supreme de partid.

— Mergeți la ambasadă și luați-vă dosarul.

— Și-acolo sunt fotografiat din față și profil...

— Stați liniștit. Tot la noi ajunge.

Și, într-adevăr, n-am pățit nimic. Intrat în posesia dosarului, l-am publicat în volumul *Tânărul Rebreanu* (1986), mai puțin paginile descoperite între timp în uriașa arhivă de la Biblioteca Academiei, între care și epistola inedită ce deschide tomul 22 al seriei de *Opere*, prezentată mai jos:

Gyula, ian. 1908

Scumpe amice,

Iată îndată, după o cunoștință abia fugitivă, Te incomodez cu niște afaceri cari ar [pofti]* o amicitie mai adâncă, mai intimă. Dar urgența afacerii prezente mă nevoiește să Te caut pe tine, de-o parte fiind și tu de vița și sângele meu, de altă parte fiind sigur că nu-mi vei refuza rugarea.

Fiind menage-mager câtva timp și fără experiență în lucrurile cu banii, am ajuns acolo de acuma am de plătit vreo 500 de coroane. Lucrul e foarte urgent. Neavând de unde să scot suma numită [în timp mai scurt]* sum silit să împrumut acei bani din o bancă de aici cât posibil de repede. Auzind cum că tu treci ca un acționar principal la o bancă din loc [alitate], ba cum că în cancelarie Te ocupi cu afaceri asemenea, Te rog: fi bun și escomptează cambiul [acludat]* la banca Ta. De cumva subscrierile n-ar ajunge, Te-aș foarte ruga să-l subscrii și Tu.

Cât ce-mi capăt banii cari îi aștept, o să astup gaura aceasta, ceea ce să va întâmpla în timpul cel mai de aproape.

Mulțumindu-Ți bunătatea înainte și sigur de răspuns favorabil am rămas salutându-Te amical,
Rebreanu

Ciorna scrisorii — care nu știm cui se adresează — se află pe verso-ul f. 36 din Arh. L.R. I (1), ms. 19, de la Biblioteca Academiei Române (cuvintele menționate între paranteze drepte cu asterisc sunt aproape ilizibile). Nu este exclus ca data pe care noi o propunem să fie anterioară, să aparțină sfârșitului de an 1907. Oricum, ea precedă data de 5 februarie 1908, când, prin ordinul prezidențial nr. 928, se aprobă demisia din cadrele armatei a locotenentului Rebrean Oliver și renunțarea la gradul de ofițer. Ea a fost dictată de neregulile la care ne-am referit, nicidecum de „repetate și insistente rugăminți”, greu acceptate de comandantul regimentului, cum avea să ne precizeze, peste mulți ani, romancierul nostru. (Cf. „Adevărul”, nr. 14.513, din 23 apr. 1931, p. 3.)

Totul s-a rezolvat atunci în legile onoarei militare, fără transferarea cazului vreunei instanțe judecătorești. Numai că — repet — abia peste doi ani autoritățile statului vecin, deranjate de

atitudinea politică a gazetarului Rebreanu din capitala României, au declanșat o urmărire penală, soldată cu sentința Curții de Apel din Oradea, care l-a condamnat la șase luni închisoare — exact cât răzvrătitul stătuse între gratii la Văcărești și Gyula. La eliberarea lui, un rol covârșitor l-au avut foștii săi camarazi unguri, colegi buni și oameni de onoare.

Un nou volum de corespondență — din seria *Opere*, apărut între timp sub egida Academiei Române și Consiliului Județean Bistrița-Năsăud — îmbogățește scenariul unei vieți „așa cum a fost”, nicidecum brodat din „aduceri-aminte” sau la masa de spiritism.

„Adevărul literar și artistic”, XII, nr. 662, 15 apr. 2003.

ALUNGAT DIN S.S.R.

Recenzând cu nesperate laude primul volum din tripticul biografic *Rebreanu*, profesorul Șerban Cioculescu relua, din capul locului, amintirea evocată de mine în capitolul introductiv:

„«De ce nu scrii o carte despre viața lui Liviu Rebreanu? Ce mai aștepti?» aveam să fiu adesea întrebat de cititorii ediției de *Opere* și ai volumelor de studii și documente tipărite de-a lungul anilor. Când întrebarea avea să mi-o pună și magistrul Cioculescu, i-am spus în șagă, știindu-l în acea vreme director general al Bibliotecii Academiei: «Puneți pe foc Arhiva Rebreanu și scriu cartea dintr-o singură răsufflare, o scriu ca pe un extemporal».

Era un mod hiperbolic de a spune că în realitate cunoștea *intus et in cute* acea bogată arhivă de manuscrise.” (Ș. Cioculescu, „România literară”, nr. 14, 3 apr. 1986.)

Nici vorbă de așa ceva. În realitate, în spatele replicii mele se ascundea tocmai teama de a nu face, în posibila carte, o afirmație pe care documente neștiute de mine, aflate în tezaurul Bibliotecii Academiei Române, să mi-o poată oricând contesta. Era reacția unui om ce-și căuta ieșirea din labirint, convins că știe prea puțin din ceea ce ar trebui să cunoască. Inevitabil, atâta timp cât găsirea unui nou document mă obliga mereu să pornesc pe urma altora, după cum la citirea unei cărți bune nu te oprești la jumătatea ei. Și asta pentru că viața romancierului nostru se dovedește pe zi ce trece mai agitată decât pare a fi fost în evocările contemporanilor lui sau ale celor din imediata lui vecinătate, rude și paparude.

Nu-i de mirare că, în fața oricărui volum din seria de *Opere*, m-am considerat elev și dascăl, în egală măsură. Nu degeaba, cu umor și nu numai, Ion Simuț afirma dezinvolt că apariția unui nou tom al ediției critice obligă la rescrierea cărților consacrate romancierului nostru. Este senzația pe care o încerc, la rândul meu, în fața avalanșei de noi informații. Astfel, regret sincer că în *Tânărul Rebreanu* n-am introdus un episod totalmente necunoscut din viața celui care, un timp, s-a numărat printre confrății mărunți ai breslei sale, îndeplinind funcția de secretar al Societății Scriitorilor Români. Aceasta s-a petrecut între 24 ianuarie 1914 și 21 iunie 1915, dată când nu numai că nu este reales, dar chiar și îndepărtat din rândurile Societății.

La data primirii în S.S.R., tânărul ardelean nu se putea lăuda cu nici o carte originală, volumul de debut, *Frământări*, apărând la Orăștie abia peste un an (1912). Se vor fi luat în considerație cele câteva proze din „Luceafărul” sibian, din „Convorbiri critice”, gazetăria din „Ordinea” și „Scena”, dar mai ales prietenia cu Emil Gârleanu, care, deși la început îndeplinise doar funcția de secretar, se dovedise sufletul asociației.

Nici nu se formase bine Societatea Scriitorilor Români și neînțelegerile dintre membri începură să-i macine temelia. Astfel, după plecarea lui Gârleanu ca director al Teatrului Național din Craiova, luându-l acolo și pe Liviu Rebreanu ca secretar literar, grija S.S.R. va fi pasată lui Alexandru